

До спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19
Національного університету «Львівська політехніка»

ВІДГУК

**Офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Скрипнюка
Олександра Васильовича на дисертацію Забокрицького Ігоря Ігоровича
«Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-
правовий вимір», подану на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і
права; історія політичних і правових учень**

Ознайомлення з матеріалами дисертації та авторефератом І.І. Забокрицького, а також його публікаціями дає підстави стверджувати про серйозний рівень наукового аналізу теми, дослідження якої поставив собі за мету автор – проблеми транснаціоналізації сучасного конституціоналізму крізь теоретико-правовий вимір. Зокрема, детально хочемо наголосити на наступному:

1. Актуальність теми дослідження, її зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Євроінтеграція України – один із ключових пріоритетів сучасної правової політики. Про це свідчать як законодавчі акти (наприклад, згідно Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією із таких засад є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі), так і міжнародні договори, укладені Україною, центральною із яких є Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Курс на євроінтеграцію був закріплений і на конституційному рівні, а саме в змінах, які були внесені до Конституції України в 2019 р. та які підтверджують європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України та зобов'язую Верховну Раду України, Президента України, та Кабінет Міністрів України спрямовувати свою

діяльність на реалізацію євроінтеграційного напрямку України.

Безумовно, це свідчить про актуальність будь-яких сучасних правових досліджень, які мають відношення до євроінтеграційних процесів, одним із яких і є дисертаційна робота І.І. Забокрицького, що присвячене транснаціоналізації сучасного конституціоналізму, її основним тенденціям.

Утвердження конституціоналізму в Україні, його розвиток у відповідності до основних сучасних європейських та міжнародних стандартів, є життєво необхідним. Теоретичні, наукові напрацювання, вироблені на основі досліджень практичні рекомендації та пропозиції обов'язково стануть в нагоді органам державної влади при реалізації євроінтеграційних процесів.

Отже, можна зробити висновок, що тема дисертаційного дослідження І.І. Забокрицького є актуальною та своєчасною, а дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

Також відзначаємо, що тема дисертації відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р., протокол № 5, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків, рекомендацій.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій є належними, такими, що відповідають основним вимогам та

засадам, які ставляться до наукових досліджень у сфері права. Сформульована мета і завдання дисертаційного дослідження дозволили ґрунтовно підійти до розгляду проблем транснаціоналізації сучасного конституціоналізму, для дослідження використовувалась комплексна методологія.

Зокрема, у вступі автором обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи; зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; висвітлено ступінь розроблення та методи наукового аналізу; визначено мету і завдання дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості щодо публікацій; вказано форми апробації та впровадження одержаних результатів.

Розділ 1 дисертації присвячено історичним аспектам та методології дослідження конституціоналізму як транснаціонального явища, зокрема у підрозділі 1.1. автор детально досліджує історичні аспекти конституціоналізму як явища західної цивілізації, зупиняється на різних етапах розвитку конституціоналізму – від зародження ідей у Стародавніх Греції та Римі, до більш сучасних, що набувають все більшого поширення в XVII-XVIII ст., робить висновки про те, що конституціоналізм виникає в західній цивілізації, є справді міжнародним здобутком, транснаціональним явищем. Підрозділи 1.2. та 1.3., присвячені, в свою чергу, методологічним засадам дослідження конституціоналізму як транснаціонального явища, де автор доходить до висновку, який ми повністю підтримуємо, що слід використовувати комплексну методологію та інтердисциплінарний підхід.

В розділі 2 І.І. Забокницький досліджує загальнотеоретичні засади сучасного конституціоналізму як транснаціонального явища, зупиняючись в підрозділі 2.1. на підходах до сучасного розуміння конституціоналізму, пропонує авторський підхід до розуміння конституціоналізму. Цей підрозділ органічно продовжується в наступному – 2.2., в якому дослідник вирішив зупинитись на огляді таких елементів сучасного конституціоналізму як верховенство права, демократія, права людини та розподіл влади. Врешті-решт, автор ставить запитання про допустимість існування формального

конституціоналізму в підрозділі 2.3., аналізуючи в першу чергу практику мусульманських держав, та доходючи до висновку, що конституціоналізм розкривається в першу чергу через його змістовні аспекти.

Проаналізувавши історичні, методологічні, та теоретичні засади конституціоналізму як транснаціонального явища, дослідник пропонує розглянути основні сучасні тенденції транснаціоналізації конституціоналізму, чому присвячений розділ 3 дисертації. В підрозділі 3.1. «Утворення концепції транснаціонального конституціоналізму та автономних конституційних порядків» автор розглядає процес формування транснаціоналізації сучасного конституціоналізму, ознаки та функції такої, роль судових органів влади, які неодмінно виникають на транснаціональному рівні у рамках різноманітних утворень. В підрозділі 3.2. зупиняється на основних міжнародно-правових стандартах сучасного конституціоналізму, зокрема міжнародних договорів, актах «м'якого права», стверджує, що спостерігається значний вплив міжнародних актів на транснаціоналізацію сучасного конституціоналізму. Проблемам формування транснаціонального громадянського суспільства присвячений підрозділ 3.3. дисертаційного дослідження, зокрема пропонує визначення поняття «транснаціональне громадянське суспільство», аналізує його вплив на розвиток антикорупційних ініціатив, зокрема український досвід діяльності Громадської Ради Міжнародних Експертів при формуванні Вищого Антикорупційного Суду в Україні. Окремо наголошуємо на ґрунтовних результатах дослідження та висновках, які викладені в підрозділі 3.4., який зосереджується на українському та зарубіжному досвіді порівняльної конституційної інтерпретації, використанні принципу дружнього ставлення до міжнародного права. І.І. Забокрицький аналізує зарубіжну практику використання порівняльної конституційної інтерпретації, зосереджуючись, зокрема, на прикладах таких держав як США та ПАР, робить огляд основних проблем використання методу порівняльної конституційної інтерпретації, здійснює аналіз практики Конституційного Суду України щодо застосування принципу дружнього ставлення до міжнародного права та

посилання на рішення іноземних судів, іноземне законодавство та судову практику, виділяє основні етапи становлення принципу дружнього ставлення до міжнародного права як доктрини, що використовується Конституційним Судом України та робить висновок про те, що використання цього принципу та посилання на іноземне право є загалом позитивним явищем.

В останньому, розділі 4 даного дисертаційного дослідження, І.І. Забоклицький розглядає транснаціоналізацію сучасного конституціоналізму в рамках Європейського Союзу та євроінтеграційні процеси в Україні. В підрозділі 4.1. детально проаналізовані основні сучасні тенденції розвитку наднаціонального конституціоналізму в Європейському Союзі, зокрема з точки зору таких принципів, як верховенство права, демократія, права людини та принцип розподілу влади, зроблено висновок, що в Європейському Союзі спостерігаються процеси транснаціоналізації конституціоналізму, що проявляється у поширенні та розвитку конституціоналізму на наднаціональному рівні (Європейський Союз), формуванні доктрини та практики обмеження влади як на рівні Європейського Союзу, так і в окремих державах-членах ЄС, а також тісна взаємодія між національними та наднаціональними механізмами. Окремо автор також наголосив на викликах та загрозах, які стоять на шляху до посилення тенденцій транснаціоналізації сучасного конституціоналізму. Підрозділ 4.2. присвячений євроінтеграції України в контексті транснаціоналізації сучасного конституціоналізму, зокрема автор аналізує зміни до Конституції України щодо євроінтеграції, які були прийняті в 2019 р., досліджує питання імплементації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС., зокрема реалізацію тих заходів, що стосуються конституціоналізму, в таких сферах як захисту прав людини, урядування та верховенства права. Окремо автор характеризує інституційний механізм євроінтеграції України.

Високий ступінь обґрунтованості висновків та положень, зроблених автором, зумовлюється також і значною емпіричною та науковою базою.

Зокрема, емпіричну основу дослідження становлять статистичні та

аналітичні узагальнення, аналіз наукових публікацій щодо конституціоналізму та його сучасних тенденцій, результати соціологічних опитувань, індекси держав щодо верховенства права та демократії, інші аналітичні матеріали. Нормативну основу дослідження становлять Конституція та закони України, конституції різних держав, міжнародно-правові акти, що формують стандарти конституціоналізму, правові акти Європейського Союзу, а також рішення судових органів, що виконують функцію конституційної юстиції, таких як Європейський суд з прав людини, Суд справедливості Європейського Союзу та судових органів, що виконують функцію конституційної юстиції, зокрема таких як Верховний суд США, Федеральний конституційний суд Німеччини та інші. Така широка емпірична та наукова база дозволили всебічно розглянути основні тенденції, що існують в рамках транснаціоналізації сучасного конституціоналізму.

Таким чином, можемо стверджувати про високу достовірність отриманих результатів, а дисертація відповідає встановленим вимогам, містить науково обґрунтовані висновки, які мають значну практичну цінність. Обсяг дисертаційного дослідження відповідає встановленим вимогам, а сформульовані положення і висновки достатньо обґрунтовані в роботі та відображені в авторефераті.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Дисертація характеризується значним рівнем наукової новизни, в ній дисертант сформулював низку висновків, які є новими і розвивають наукові напрацювання, які вже існують в даній царині. Серед таких окремо пропонуємо виділити наступні.

І.І. Забокрицький визначив основні ознаки застосування іноземного права та іноземних судових рішень, такі як: (1) використання іноземного права, на відміну від міжнародного, все ще не стало поширеним явищем; (2) здебільшого посилення на іноземне право та іноземні судові рішення використовується в окремих думках суддів Конституційного Суду України; (3) застосовуються два основні підходи щодо таких посилань: (а) посилання

на загальну практику іноземних держав та (б) посилання на позиції тих чи інших судів з певних питань; (4) питання, які були предметом дослідження Конституційним Судом України, в основному не є унікальними і такими, аналогів яким немає у світовій практиці, а ґрунтуються на універсальних конституційних цінностях або стандартних конституційних практиках, які є загальноприйнятими у світі чи певному регіоні (Європа та держави-члени ЄС); (5) посилання на законодавство іноземних держав трапляються частіше, ніж на рішення іноземних судових органів, переважно посилаються на рішення тих іноземних судів, які мають значні правові та конституційні традиції. Підтримуємо вищенаведені положення автора – і справді, хоча поки що застосування іноземного права не є поширеним, але воно стає все більш часто використовуваним, особливо в окремих думках суддів Конституційного Суду України. Обґрунтованим та практичним є висновок автора, згідно з яким питання, які розглядаються Конституційним Судом, дуже часто базуються на універсальних конституційних цінностях або стандартних конституційних практиках.

Цікавими та новими є дослідження автора щодо транснаціонального громадянського суспільства, зокрема розгляд механізмів впливу транснаціонального громадянського суспільства на удосконалення судової гілки влади в Україні, аналіз Громадської Ради Міжнародних Експертів та її статус і роль у формуванні Вищого Антикорупційного Суду, а також констатація, що Україна демонструє унікальний шлях залучення транснаціонального громадянського суспільства у творенні та реалізації антикорупційної політики. Дослідження автора базуються на нещодавньому досвіді участі Громадської Ради Міжнародних Експертів, що свідчить про те, що автор вчасно та оперативно зумів проаналізувати та систематизувати таку практику, виробити своє бачення щодо її доцільності.

Важливим є й те, що набули подальшого розвитку положення щодо методологічних засад дослідження сучасного конституціоналізму, а автор запропонував в сучасних правових дослідженнях використовувати

комплексну методологію (базовану на інтегративному праворозумінні з ухилом у соціологічний тип) та кроссекторальний підхід. Такий підхід можна тільки вітати до досліджень у більшості сфер та напрямків, в тому числі й щодо транснаціоналізації сучасного конституціоналізму.

Також на окрему увагу заслуговують низка висновків, викладених в підрозділі 4.1 щодо сучасних тенденцій захисту верховенства права, розподілу влади та демократії, поваги до прав людини як засад наднаціонального конституціоналізму в рамках Європейського Союзу. Відзначаємо, що автор комплексно проаналізував зазначені принципи, зокрема окреслив дворівневу систему захисту верховенства права на рівні Європейського Союзу, механізм Rule of law framework, спрямований на реалізацію верховенства права, розглянув процедуру European Citizens Initiative, механізми забезпечення субсидіарності та пропорційності, роль прав людини в діяльності інституцій Європейського Союзу, появу екстериторіальних механізмів захисту прав людини (на прикладі GDPR – загального регламенту ЄС про захист персональних даних) та інші. Дані висновки не лише цінні з наукової точки зору, а й допоможуть глибше зрозуміти процеси формування та розвитку наднаціонального конституціоналізму в Європейському Союзі, що є корисним для врахування при виробленні висновків та пропозицій щодо євроінтеграційного шляху України, виконанні Угоди про Асоціацію. А окремі механізми, такі як загальний регламент ЄС про захист персональних даних, вже можуть безпосередньо застосовуватись на українських суб'єктах.

4. Практичне значення одержаних результатів.

Позитивно оцінюємо не лише теоретичне, а й прикладне значення даного дисертаційного дослідження, висновки якого можуть реалізовуватись в практичній діяльності, у правотворенні, правозастосуванні, а також у наукових дослідженнях та при навчальному процесі.

5. Апробація результатів дисертаційного дослідження.

Відзначаємо, що дисертаційне дослідження І.І. Забокрицького було апробовано на науково-практичних заходах, кількість статей відповідає

встановленим вимогам та є достатньою, зокрема результати дисертації відображені в 33 наукових працях, з яких 1 одноосібна монографія, 22 статті з яких 3 в іноземних профільних виданнях (2 з яких входять до наукометричної бази даних SCOPUS), 19 у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України, а також у 10 тезах виступів на науково-практичних заходах.

6. Дискусійні положення та зауваження.

Загалом оцінюємо дисертацію І.І. Забокрицького позитивно, проте слід зазначити, що окремі положення, як і будь-якої наукової роботи, є дискусійними та потребують уточнення та обговорення під час публічного захисту дисертації:

1. У підрозділі 3.3. «Формування транснаціонального громадянського суспільства» автор аналізує вплив Громадської ради міжнародних експертів і її контролю щодо кандидатів до Вищого антикорупційного суду України, добросесність яких ставиться під сумнів. На нашу думку автору слід було б дати оцінку діяльності такої Громадської ради міжнародних експертів з точки зору відповідності національному суверенітету.

2. В підрозділі щодо формування транснаціонального громадянського суспільства (3.3.) зустрічаються такі терміни як «світове громадянське суспільство», «міжнародне суспільство», «глобальне громадянське суспільство» та «транснаціональне громадянське суспільство». Автор стверджує, що «хоча понятійний апарат ще не є до кінця сформований із цього питання, ідеться про одне явище – інституції громадянського суспільства, що оперують на рівні більш ніж однієї держави та зосереджені на вирішенні питань, які є спільними для більшості держав світу, а подекуди – і для світового співтовариства загалом» (с. 213). Вважаємо, що автору слід було більш чіткіше підійти до формування понятійного апарату, зокрема навести

переконливі аргументи на користь застосування саме поняття «транснаціональне громадянське суспільство», а не «глобальне» чи «світове».

3. В підрозділі 3.2. автор загалом вдало окреслює розвиток міжнародно-правових стандартів конституціоналізму. Водночас, враховуючи спрямованість даної роботи на розгляд транснаціоналізації сучасного конституціоналізму крізь теоретико-правовий контекст, автору доцільно було б систематизувати такі міжнародно-правові стандарти, здійснити їх класифікацію за кількома критеріями, а не лише звести до класичних міжнародних договорів та актів «м'якого права»,

4. В підрозділі 3.3. щодо формування транснаціонального громадянського суспільства автор детально розглядає його вплив на антикорупційну інфраструктуру в Україні, водночас лише побіжно згадуючи про інші сфери, зокрема екологічну чи захист прав людини. Вважаємо, що авторові слід було детальніше зупинитись на аналізі впливу транснаціональних громадських організацій, таких як Amnesty International, Human Rights Watch та інших.

5. В підрозділі 4.2. «Євроінтеграція України в контексті транснаціоналізації сучасного конституціоналізму» автор концентрує увагу на Плані заходів про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також про відкриття 20 листопада 2019 р. Кабінетом Міністрів України для публічного доступу системи моніторингу реалізації плану заходів з виконання угоди «Пульс Угоди», на якій можна відстежувати онлайн прогрес виконання за різноманітними напрямками. Разом з тим, було б доцільно автору зупинитись на стані реалізації Угоди про Асоціацію по окремих напрямках, а також пропозиціях щодо покращенню такої реалізації.

Водночас вищенаведені зауваження мають дискусійний характер та не впливають на загалом позитивний висновок щодо даного дисертаційного дослідження.

6. Загальний висновок про дисертацію.

Можна зробити висновок, що дисертація є завершеною науковою працею, в ній розв'язується важлива науково-теоретична проблема щодо транснаціоналізації сучасного конституціоналізму. Структурні елементи дисертації логічно та послідовно підпорядковані її змісту, а зміст роботи відповідає обраній темі, характеризується чіткістю, комплексністю та системністю. Дисертація є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, містить наукові положення та науково обґрунтовані результати, її зміст відповідає паспортів спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

За актуальністю обраної теми, науковою новизною отриманих результатів, практичним значенням та оформленням дисертаційна робота «Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір» відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Забокрицький Ігор Ігорович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України
заступник Директора з наукової роботи
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького**

Скрипнюк О.В.

